

Η ΑΘΗΝΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΙΑ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΤΣΕΒΡΕΝΗ Ι.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τμήμα Πολεοδομίας –
Χωροταξίας
e-mail: iridatsevreni@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα παιδιά δεν αποτελούν μόνο μία από τις κοινωνικές ομάδες που είναι αμέτοχες στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στη δημόσια ζωή, αλλά και ένα μέρος της κοινωνίας του οποίου οι απόψεις δεν ακούγονται. Η έρευνα για τις αντιλήψεις των παιδιών για το περιβάλλον που ζουν αριθμεί λίγες δεκαετίες στο εξωτερικό, ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται σε εμβρυακό στάδιο. Σε αυτό το πλαίσιο διεξήχθη και η παρούσα έρευνα, η οποία έλαβε χώρα σε Δημοτικό σχολείο της Αθήνας, κατά τη διάρκεια προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με τίτλο «Η πόλη μέσα από τα μάτια των παιδιών». Στην έρευνα συμμετείχαν παιδιά της μέσης παιδικής ηλικίας (9-12 χρόνων), τα οποία κλήθηκαν να διατυπώσουν τις απόψεις τους μέσω ενός συνδυασμού ποιοτικών μεθόδων έρευνας, μία από τις οποίες ήταν και η συγγραφή ιστορίας. Η ανακοίνωση αυτή πραγματεύεται την ανάλυση των κειμένων που γράφτηκαν από παιδιά σχετικά με το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Τα παιδιά έπρεπε να φανταστούν ότι κατεβαίνουν με διαστημόπλοιο στην Αθήνα, να περιγράψουν την καλή και την άσχημη πλευρά της, και να φανταστούν την πόλη τους μετά από είκοσι χρόνια. Στην ουσία, τα παιδιά κλήθηκαν να αποτυπώσουν τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους για το σύγχρονο αστικό περιβάλλον, στηριζόμενα στα βιώματά τους, καθώς και να εκφράσουν την αισιοδοξία ή την απαισιοδοξία τους για το μέλλον της πόλης.

TSEVRENI I.

National Technical University of Athens, School of Architecture
e-mail: iridatsevreni@hotmail.com

ABSTRACT

Children are a social group which does not belong in the decision making system in public life, but they are also a part of the society which its own opinions are not heard. The research about the children's opinions for their surrounding environment has started internationally a few decades ago, whilst in Greece is still in a preliminary stage. The present research, which was formulated within this framework, has taken place in a primary school of Athens, under the title "Athens through children eyes" and was conducted with children of middle age (9 to 12 years old). They were asked to express their opinions through a combination of qualitative research methods, one of which was the story writing. This article focuses on the analysis of the stories that children wrote about the environment that they live. Children supposed to imagine themselves landing in Athens with a spaceship, to describe the good and the bad sides of the city and to picture how the city will be after twenty years. By this manner, they prompted to express their views and opinions for the modern urban environment based on their own experiences, to talk about their needs and to propose actions for the future of the city.

Λέξεις κλειδιά: πόλη, συγγραφή ιστορίας, βιώματα και αντιλήψεις παιδιών, περιβαλλοντική εκπαίδευση

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις σύγχρονες πόλεις έχει επικρατήσει η τεχνοκρατική προσέγγιση του αστικού σχεδιασμού που βασίζεται στην οικονομική μεγέθυνση, τη διανομή της γης για επιχειρηματική δραστηριότητα, την ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς με σκοπό τη μεγιστοποίηση της μετακίνησης και τη διαμόρφωση των γειτονιών με τρόπο ώστε να ικανοποιείται αυτό το μοντέλο κινητικότητας (Cunningham, 2002). Οι πόλεις οι οποίες έχουν σχεδιαστεί με μοναδικό σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών των ενηλίκων, δεν είναι λειτουργικές για τα παιδιά (Ward, 1977, Moore, 1986).

«Η χωροταξία... δεν συντηρεί απλώς και αλλάζει το περιβάλλον που ζούμε. Είναι επιπλέον ο τρόπος που διαμορφώνουμε τις κοινότητές μας και συνδεόμαστε με τους άλλους ανθρώπους» (Schneekloth and Shibley, 1995). Η θετική χωροκοινωνική αλληλεπίδραση του παιδιού και του περιβάλλοντός του είναι αποφασιστικής σημασίας για την ωρίμανση των παιδιών σε πολίτες οι οποίοι μπορούν να συμμετέχουν στο δημόσιο διάλογο και στη συλλογική δράση μέσα στις κοινότητές τους (Larpe and Dubois, 1994, Schneekloth and Shibley, 1995). Τα παιδιά δεν αποκτούν με μαγικό τρόπο αυτές τις ικανότητες, αλλά χρειάζονται ευκαιρίες για να εξασκήσουν τη συμμετοχική τους συμπεριφορά (Sutton and Kemp, 2002). Κατά πόσο όμως το σύγχρονο αστικό περιβάλλον δίνει στα παιδιά αυτήν τη δυνατότητα;

Τα παιδιά κατοικούν σε «χώρους μέσα σε έναν κόσμο διαμορφωμένο από ενήλικες», επικηρυγμένα από τους δημόσιους χώρους και περιορισμένα σε ιδρύματα κατάλληλα διαμορφωμένα γι' αυτά, όπως τα σχολεία (Ennew, 1994) ή οι παιδικές χαρές. Στις σύγχρονες πόλεις, ο σχεδιασμός για τα παιδιά εξαντλείται στην κατασκευή παιδικών χαρών. Η εστίαση στον σχεδιασμό παιδικών χαρών είναι αποτέλεσμα του σύγχρονου τρόπου ζωής, όπου τα παιδιά δεν έχουν τη δυνατότητα να εξερευνησουν ανεξάρτητα τον κόσμο που τα περιβάλλει, και έτσι περιορίζονται σε προ-διαμορφωμένους χώρους. Η παιδική χαρά καλείται να αντικαταστήσει σήμερα τους ελεύθερους χώρους παιχνιδιού και τη φαντασία των προηγούμενων γενιών παιδιών (Cunningham, 2002).

Τα παιδιά δεν είναι μόνο περιθωριοποιημένα στο χώρο της πόλης, αλλά και στον δημόσιο διάλογο για την πόλη. Ο Hart (1998) αναφέρει ότι η θεωρητική και εμπειρική έρευνα για την οικολογία των παιδιών στην πόλη βρίσκεται σε εμβρυακό στάδιο. Αν κανείς θελήσει να αναζητήσει συγγράμματα που να δίνουν πληροφορίες για τη ζωή και τις εμπειρίες των παιδιών στην πόλη, θα βρει ελάχιστα.

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας ήταν να αποτυπωθούν οι εμπειρίες και οι αντιλήψεις των παιδιών για τον αστικό χώρο, καθώς και να αναδειχθεί η σχέση των παιδιών με το περιβάλλον τους και να καταγραφεί το όραμά τους για το μέλλον της πόλης. Στην ουσία, η έρευνα αυτή φιλοδοξεί να συμβάλλει στην ανάδειξη των απόψεων μιας περιθωριοποιημένης κοινωνικής ομάδας, της οποίας οι απόψεις δεν ακούγονται στη δημόσια ζωή, ούτε και λαμβάνονται υπόψη στη λήψη των αποφάσεων.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Κάθε άμεση διαδικασία συμμετοχής των παιδιών στον σχεδιασμό του περιβάλλοντός τους παρουσιάζει πολλές δυσκολίες, οι οποίες σχετίζονται με την ικανότητα των παιδιών να εκφράζουν τις ιδέες τους, καθώς και με τις περιπτώσεις παιδιών που είναι περιθωριοποιημένα, όπως τα παιδιά μεταναστών και μειονοτήτων ή τα παιδιά χαμηλών κοινωνικοοικονομικών τάξεων (Chawla, 2002, Horelli and Kaaja, 2002). Το άμεσο αποτέλεσμα μιας διαδικασίας συμμετοχής των παιδιών στον σχεδιασμό του περιβάλλοντός τους είναι μάλλον ένα αφηρημένο σύνολο ιδεών και πληροφοριών. Ωστόσο, αυτές οι πληροφορίες πρόκειται να συμβάλουν στην αλλαγή της αστικής ανάπτυξης (Cunningham, 2003). Οι αφηρημένες ιδέες με τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα που χαρακτηρίζουν τις διαδικασίες συμμετοχής των παιδιών τις καθιστούν δύσκολες – αν τις συγκρίνουμε με διαδικασίες στις οποίες τα επιθυμητά αποτελέσματα είναι βραχυπρόθεσμα και εύκολα κατανοήσιμα (Cunningham, 2003), κάτι που συμβαίνει με τις ποσοτικές μεθόδους που συνήθως χρησιμοποιούνται, όπως για παράδειγμα η μέθοδος του ερωτηματολογίου.

Οι παραδοσιακές μέθοδοι έρευνας «απέτυχαν να προσφέρουν μία πλούσια εικόνα των συναισθημάτων των παιδιών για το χώρο» (Hart, 1992). Εκτός όμως από τις ποσοτικές, και οι

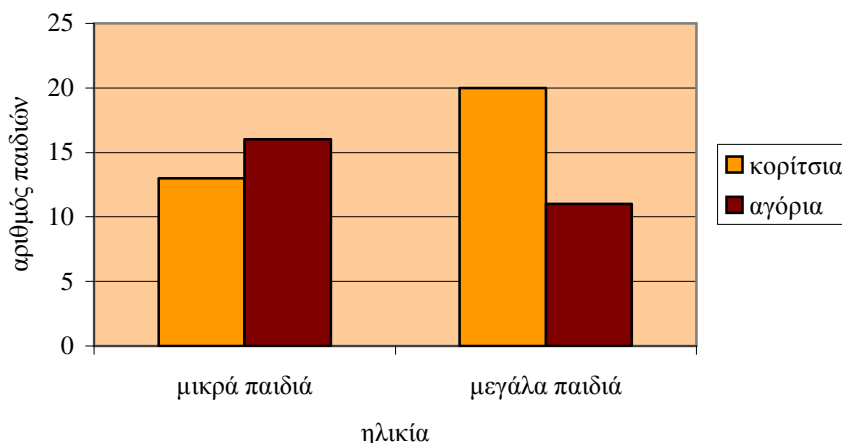
ποιοτικές μέθοδοι όπως οι συνεντεύξεις ή οι συζητήσεις σε ομάδες είναι μέθοδοι οι οποίες απευθύνονται σε ενήλικες και δεν λαμβάνουν υπόψη ότι τα παιδιά επικοινωνούν καλύτερα με διαφορετικούς τρόπους, όπως η τέχνη, η δραματοποίηση, η μουσική, η ενεργητικότητα (Matthews, 1998).

Έτσι, στην παρούσα έρευνα η μέθοδος του ερωτηματολογίου απορρίφθηκε για θεωρητικούς και πρακτικούς λόγους. Επιλέχθηκαν ποιοτικές μέθοδοι, μεταξύ των οποίων η μέθοδος της συγγραφής ιστοριών. Πρόκειται για μία μέθοδο η οποία βασίζεται στη δημιουργική γραφή των παιδιών, και έχει αναλυθεί και εφαρμοστεί από τον Cunningham (2003). Η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε ως μέρος του προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, με τίτλο «Η πόλη μέσα από τα μάτια των παιδιών», στο οποίο όσα παιδιά ήθελαν, κλήθηκαν να πάρουν μέρος σε διαγωνισμό ιστορίας με θέμα την πόλη. Τα αποτελέσματα όλων των ιστοριών επεξεργάστηκαν στην τάξη και στάλθηκαν στο Δήμο Αθηναίων, ύστερα από συνεργασία που υπήρξε με το Γραφείο Υγιών Πόλεων.

Τα παιδιά έπρεπε να φανταστούν ότι κατεβαίνουν με διαστημόπλοιο στην Αθήνα και να περιγράψουν την καλή και την άσχημη πλευρά της, να φανταστούν την πόλη τους μετά από είκοσι χρόνια, καθώς και να εκφράσουν το όραμά τους για το μέλλον της πόλης τους. Στην ουσία, τα παιδιά κλήθηκαν να αποτυπώσουν τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους για το σύγχρονο αστικό περιβάλλον στηριζόμενα στα βιώματά τους, καθώς και να εκφράσουν την αισιοδοξία ή την απαισιοδοξία τους για το μέλλον της Αθήνας.

Τα παιδιά στη μέση παιδική ηλικία έχουν συγκεκριμένες ανάγκες, οι οποίες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ισάξια με τις ανάγκες των υπολοίπων κοινωνικών ομάδων. Έχουν επίσης τη δυνατότητα να οραματίζονται το μέλλον και να εκφράζουν τις ιδέες τους. Η οπτική τους για τον κόσμο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μπορεί να συμβάλει θετικά στον αστικό σχεδιασμό (Cunningham, 2003).

Διάγραμμα 1. Κατανομή φύλου και ηλικίας του δείγματος της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 60 μαθητές του 89^{ου} Πειραματικού Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου της μέσης παιδικής ηλικίας (9-12 χρόνων). (Διάγραμμα 1). Συγκεκριμένα,

- 29 μικρά παιδιά (Γ' Δημοτικού), και
- 31 μεγάλα παιδιά (Ε' και Στ' Δημοτικού)

Η έρευνα στηρίχθηκε στις κατευθυντήριες γραμμές που έχει δώσει ο Matthews (1998) όσον αφορά την ηθική διάσταση όταν στην ερευνητική διαδικασία εμπλέκονται παιδιά. Τα παιδιά ενημερώθηκαν για το σκοπό και το περιεχόμενο του προγράμματος για το οποίο επιλέχθηκαν να συμμετέχουν και καθόρισαν μόνα τους αν επιθυμούν ή όχι να συμμετέχουν σε αυτό. Υπήρξε απόλυτη εμπιστευτικότητα και διασφαλίστηκε η ελεύθερη έκφραση της γνώμης των παιδιών. Τα αποτελέσματα της έρευνας ανακοινώθηκαν και παραδόθηκαν στα παιδιά στην κατάλληλη μορφή γι' αυτά.

Οι ιστορίες των παιδιών επεξεργάστηκαν σύμφωνα με την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η καλή πλευρά της πόλης

Οι θετικές αναφορές για την πόλη ήταν σαφώς λιγότερες από τις αρνητικές. Μάλιστα το 27% των παιδιών δεν ανέφερε κανένα θετικό στοιχείο για την Αθήνα, ποσοστό ιδιαίτερα μεγάλο, το οποίο αναδεικνύει μια απροκάλυπτη δυσαρέσκεια και αποδοκιμασία των παιδιών για το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Τα θετικά στοιχεία της πόλης στα οποία αναφέρθηκαν τα παιδιά αφορούν κατά κύριο λόγο το πράσινο στην πόλη, ενώ κυρίως τα κορίτσια αναφέρθηκαν στην ύπαρξη κοινόχρηστων χώρων όπου μπορούν να παίξουν (παιδικές χαρές, πάρκα, πλατείες). Το 18% των παιδιών, κυρίως τα μικρά παιδιά, θεωρούν την ανθρώπινη επικοινωνία ως ένα θετικό στοιχείο στην πόλη.

«Αυτό που μου αρέσει στην πόλη είναι ότι έχω πολλούς φίλους». Ιωάννα, Ε' Δημοτικού

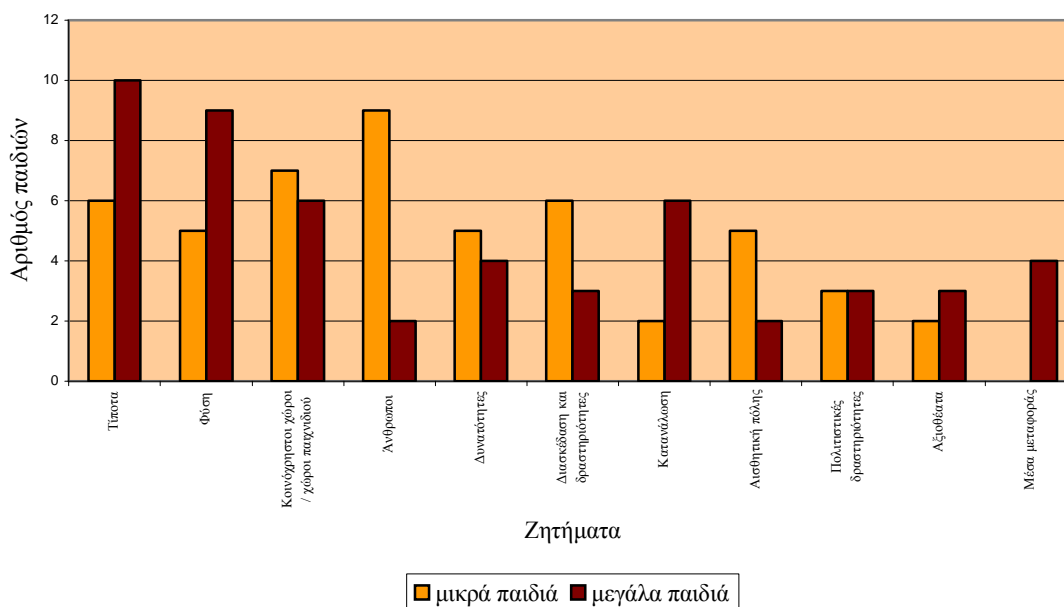
Ακολουθούν οι ευκολίες που παρέχει η πόλη για την καθημερινή ζωή, αλλά και η κατανάλωση. Τα παιδιά αναφέρθηκαν επίσης σε ένα σύνολο στοιχείων που διαμορφώνουν την αισθητική της πόλης και τη διαφοροποιούν από αυτή της επαρχίας (αυτοκινητόδρομοι, φώτα, κτήρια κ.λπ.). Πρόκειται, στην ουσία, για τη θετική πλευρά της αστικοποίησης.

«Λίγα είναι τα ωραία πράγματα στην πόλη: τα φώτα, οι πολύχρωμες και φανταχτερές αφίσες, τα μαγαζιά, τα θέατρα και οι κινηματογράφοι». Χρυσάνθη, Στ' Δημοτικού

Ένας μικρός αριθμός παιδιών ανέφερε τις πολιτιστικές δραστηριότητες που προσφέρει η πόλη και τα αξιοθέατα που αφορούν κυρίως αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία της σύγχρονης Ελλάδας.

«Αυτό που μου αρέσει είναι ο γαλανός ουρανός και τα πολλά μνημεία». Στέφανος, Γ' Δημοτικού

Διάγραμμα 2. Τα θετικά στοιχεία της πόλης, τα οποία έθιζαν τα παιδιά στις ιστορίες τους

Τέλος, πολύ λίγα παιδιά αναφέρθηκαν στα μέσα μαζικής μεταφοράς και στην προσπάθεια που γίνεται να προσαρμοστούν αυτά σύμφωνα με την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος.

Η άσχημη πλευρά της πόλης

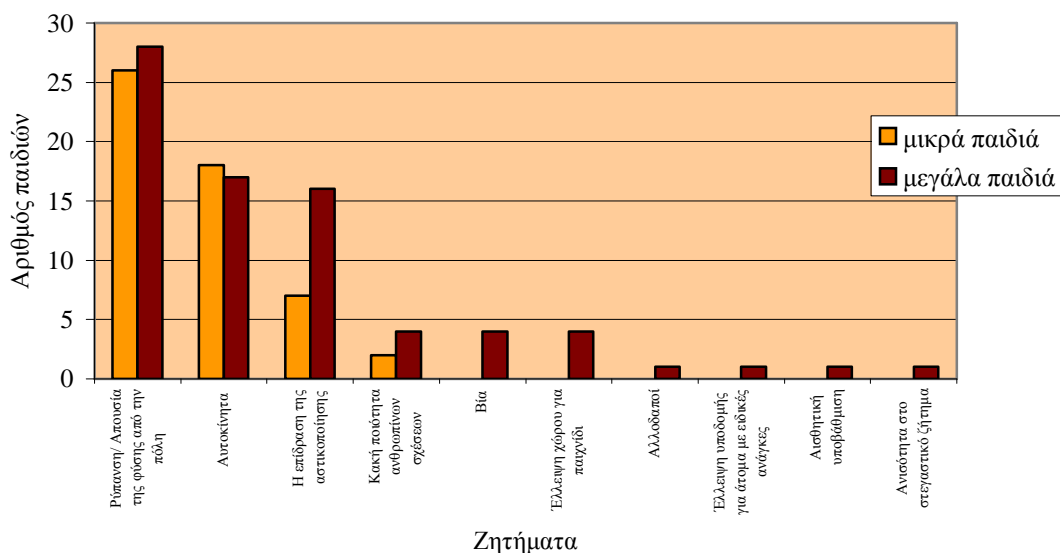
Υποβάθμιση περιβάλλοντος

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα της πόλης αποτελούν για τα παιδιά το κυρίαρχο ζήτημα της πόλης, αφού διατυπώθηκε από το 90% των παιδιών. Ως υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος τα παιδιά εννοούν τόσο τη ρύπανση όσο και την απουσία της φύσης από την πόλη. Γενικά, παρατηρήθηκε εμφανώς μία ιδιαίτερη ευαισθητοποίηση των παιδιών για τα περιβαλλοντικά προβλήματα της πόλης.

«Στην πόλη δεν υπάρχουν πολλά λουλούδια, δέντρα και πλατείες». Γιώργος, Ε' Δημοτικού

«Η πόλη δεν είναι όμορφη, είναι όλο τσιμέντο και φυτά δεν υπάρχουν. Τα μόνα ζώα που υπάρχουν είναι πουλιά, σκύλοι και γάτες». Χρύσα, Στ' Δημοτικού
 «Αυτή η πόλη έχει τσιμέντο, καυσαέριο και σκόνη. Οι άνθρωποι δεν χαίρονται τη φύση. Μακάρι η πόλη να αλλάξει». Κωνσταντίνος, Στ' Δημοτικού

Διάγραμμα 3. Τα αρνητικά στοιχεία της πόλης τα οποία έθιξαν τα παιδιά στις ιστορίες τους

«Τα δέντρα εξαφανίστηκαν, οι πόλεις εμφανίστηκαν, το καυσαέριο επικρατεί, δεν υπάρχει ελπίδα για ζωή. Ο κακός ο αρχηγός τρώει τους ανθρώπους ο μοχθηρός και το μαύρο καυσαέριο διαπερνάει το γαλάζιο ουρανό». Αθηνά, Ε' Δημοτικού

Εικόνα 1. Γιάννης, Ε' Δημοτικού

Αυτοκίνητα / ηχορύπανση

Δεύτερο κυρίαρχο ζήτημα που απασχολεί τα παιδιά (58%) φαίνεται να είναι η αυξημένη παρουσία αυτοκινήτων στους δρόμους της πόλης και η ηχορύπανση που προκαλούν.

«Τα αμάξια τρέχουν. Τα αυτοκίνητα βγάζουν καυσαέρια. Ο ήλιος βασιλεύει». Θύμιος, Γ' Δημοτικού
 Τα αυτοκίνητα είναι άλλωστε η κυριότερη αιτία που τα παιδιά είναι εγκλωβισμένα στους εσωτερικούς χώρους και δεν έχουν τη δυνατότητα να κυκλοφορούν ελεύθερα στην πόλη.

Η επίδραση της αστικοποίησης

Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει ότι έχει να κάνει με το δομημένο περιβάλλον και τη σύγχρονη αστική ανάπτυξη. Το 23% των παιδιών ανέφερε προβλήματα που συνδέονται με το δομημένο αστικό περιβάλλον, όπως τα μεγάλα και άσχημα κτήρια, την επικράτηση του τσιμέντου, τα μεγάλα έργα ενάντια στη φύση, κ.ά

«Τα σπίτια είναι τεράστια κτήρια. Το ένα τόσο κοντά στο άλλο, που νομίζεις πως όσοι ζουν μέσα είναι έτοιμοι να σκάσουν». Χρυσάνθη, Στ' Δημοτικού

«Στην πόλη δεν υπάρχουν μονοκατοικίες, αλλά μεγάλα σπίτια και πολυκατοικίες που κρύβουν τον ήλιο». Ιωάννα, Στ' Δημοτικού

«Οι άνθρωποι μένουν σε μεγάλες, παλιές πολυκατοικίες, στριμωγμένοι και τα παιδιά δεν έχουν που να παίζουν». Νικόλ, Ε' Δημοτικού

«Αυτή η πόλη μπορεί να πάρει το όνομά της από το τσιμέντο. Να λέγεται «Τσιμεντούπολη». Χρύσα, Στ' Δημοτικού

Κακή ποιότητα ανθρωπίνων σχέσεων και επικοινωνίας

Δύο μικρά αγόρια και τέσσερα μεγάλα κορίτσια έθιξαν το ζήτημα της κακής ποιότητας της ανθρωπίνης επικοινωνίας και των ανθρωπίνων σχέσεων στη σύγχρονη μεγαλούπολη. Αυτή η κατηγορία, παρόλο που αριθμεί λίγα μόνο παιδιά, αποδεικνύει κάτι που σημείωσε ο Cunningham (2002) σε αντίστοιχη έρευνά του – ότι «οι καλές ιδέες δεν είναι απαραίτητα δημοκρατικές».

«Αυτή είναι η πιο μελαγχολική πόλη όλου του κόσμου. Όλη είναι ντυμένη στα μαύρα και στο τσιμέντο. Όλοι οι άνθρωποι το ίδιο. Δεν βλέπεις στα πρόσωπά τους χαμόγελο. Η ζωή γι αυτούς είναι μια καθημερινή ρουτίνα, όχι μια γιορτή!» Έλενα, Στ' Δημοτικού

«Αυτή η πόλη είναι πάρα πολύ μολυσμένη από τα εργοστάσια και τους ανθρώπους που κάνουν τα πάντα για να βρουν λεφτά. Οι άνθρωποι είναι πολύ δυστυχισμένοι». Γιώργος, Ε' Δημοτικού.

«Στην πόλη υπάρχουν παντού καυσαέρια και οι άνθρωποι βλέπουν την κατάσταση και δεν κάνουν τίποτα. Έτσι όπως πάμε θα αυτοκτονήσουμε από μόνοι μας με τα δημιουργήματά μας. Ο άνθρωπος θέλει να πεθάνει». Μίμης, Ε' Δημοτικού

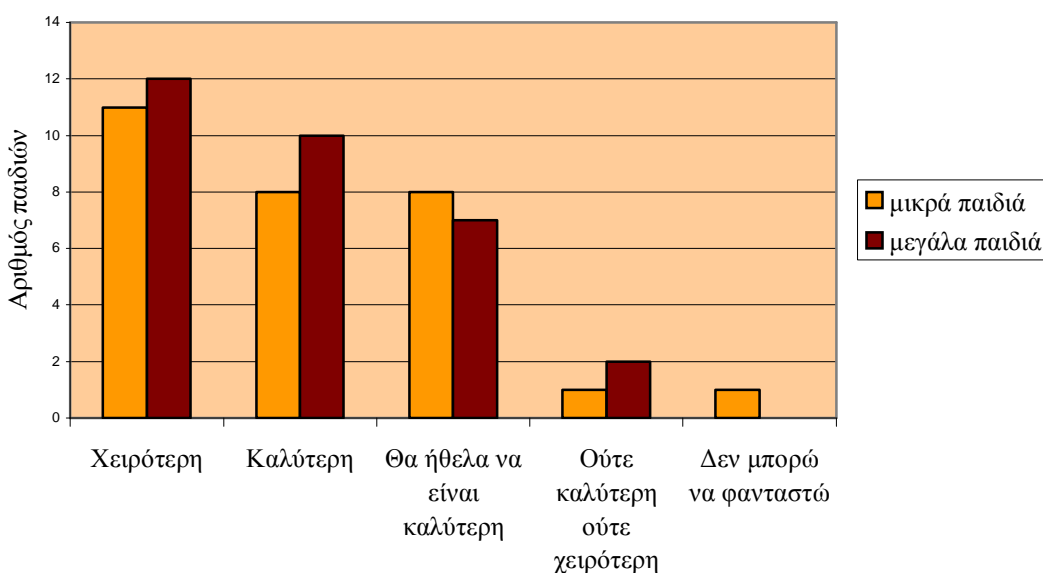
Τέλος, από λίγα παιδιά αναφέρθηκαν τα σημαντικά ζητήματα της βίας στην πόλη, της έλλειψης υποδομής για άτομα με ειδικές ανάγκες, της αισθητικής υποβάθμισης και της ανισότητας στο στεγαστικό ζήτημα

Η Αθήνα στο μέλλον

- Αισιόδοξη οπτική για το μέλλον της Αθήνας εξέφρασε το 30% των παιδιών. Η ομάδα που εμφανίστηκε να έχει την πιο αισιόδοξη οπτική για το μέλλον ήταν τα μικρά αγόρια.
- Την απαισιόδοξη οπτική τους για το μέλλον εξέφρασαν τα περισσότερα παιδιά (38%). Στο ποσοστό αυτό μπορούμε να προσθέσουμε και το 25% των παιδιών τα οποία ελπίζουν σε ένα καλύτερο μέλλον, χωρίς να είναι καθόλου βέβαια ότι αυτό θα συμβεί.

Δεν εμφανίζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των διαφορετικών ομάδων – αγοριών-κοριτσιών, μικρών-μεγάλων παιδιών. Γενικότερα, είναι προφανής η επικράτηση της απαισιόδοξης οπτικής των παιδιών για το μέλλον της Αθήνας.

Διάγραμμα 4. Η Αθήνα σε είκοσι χρόνια

Η απαισιοδοξία των παιδιών εστιάζεται τόσο στα περιβαλλοντικά προβλήματα που θα αντιμετωπίζει η Αθήνα στο μέλλον, όσο και στις συνέπειες της αστικοποίησης.

«Αν η Αθήνα είναι τώρα έτσι όπως σας την περιέγραψα, ύστερα από 20 χρόνια θα είναι ακόμα χειρότερη. Τα αυτοκίνητα θα αυξηθούν, άρα και το καυσαέριο. Τα σκουπίδια θα βρομίζουν την πόλη όλο και πιο πολύ και οι πολυκατοικίες σιγά σιγά θα σκεπάσουν τις γειτονιές με τις μονοκατοικίες. Τα δέντρα θα εξαφανιστούν και το οξυγόνο για τους ανθρώπους δεν θα υπάρχει». Έλενα, Ε' Δημοτικού
«Η πόλη αυτή σε είκοσι χρόνια θα έχει γίνει κόλαση γεμάτη εκατομμύρια αυτοκίνητα και ανθρώπους να φοράνε μάσκες για να αναπνεύσουν το καυσαέριο». Μίμης, Ε' Δημοτικού

Αλλά και το μέλλον των ανθρώπινων σχέσεων στην πόλη φαίνεται να προβληματίζει τα παιδιά.

«Φαντάζομαι την πόλη αυτή σε λίγα χρόνια... Θα έχει μετατραπεί σε μία ζούγκλα! Οι άνθρωποι το μόνο που ξέρουν είναι το πώς να τσακώνονται με το χειρότερο τρόπο και το πώς να καταστρέφουν τη φύση, δηλαδή τον ίδιο τους τον εαυτό. Οι πόλεμοι θα έχουν «φάει» τον πλανήτη μας, που μόνο αν τον δεις από το διάστημα θα καταλάβεις πόσο μικρός και ευάλωτος είναι». Έλενα, Στ' Δημοτικού
«Μετά από 20 χρόνια την πόλη τη φαντάζομαι χωρίς καθόλου πράσινο, τα καυσαέρια να έχουν αυξηθεί, έτσι ώστε ο κόσμος που ζει εκεί να είναι άρρωστος. Όλα να γίνονται πατώντας ένα κουμπί, να είναι δηλαδή αυτόματα και γενικά να επικρατεί ένα χάος. Αυτή η χώρα μπορεί να έχει μεταμορφωθεί σε μια νέα Αμερική». Μάνθα, Ε' Δημοτικού

4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μέθοδος που εφαρμόστηκε για την έρευνα αποτελεί μία από τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται στο εξωτερικό για τη συμμετοχή των παιδιών στο σχεδιασμό του περιβάλλοντός τους. Αποδείχθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη για την εξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων, αλλά το κυριότερο είναι ότι αξιολογήθηκε ιδιαίτερα θετικά από τα παιδιά. Βέβαια, καλό θα είναι να μην χρησιμοποιείται μόνη της, αλλά σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους, για την επαλήθευση και τον εμπλουτισμό των αποτελεσμάτων.

Τα κύρια ζητήματα που έθιξαν τα παιδιά αφορούσαν περισσότερο τα γενικότερα προβλήματα της πόλης (περιβαλλοντικά ζητήματα, επίδραση της αστικής ανάπτυξης, αυτοκίνητα κ.λπ.), ζητήματα που θίγουν και οι ενήλικες -και λιγότερο αυτά της ιδιαίτερης τους κοινωνικής ομάδας (χώρος για παιχνίδι, ζώα στην πόλη). Η τάση αυτή των παιδιών έρχεται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα παρόμοιων ερευνών που έχουν γίνει στο εξωτερικό (Cunningham, 2002, Buss, 1995, κ.ά.), στις οποίες τα παιδιά αναφέρονται περισσότερο σε ιδιαίτερα ζητήματα που τα αφορούν (π.χ. χώρος για παιχνίδι). Είναι όμως ένα ιδιαίτερα ενθαρρυντικό γεγονός, γιατί καταδεικνύει ότι τα παιδιά δεν έχουν ανάγκη και δεν μπορούν να αρκεστούν απλώς στη δημιουργία περισσότερων και καλύτερων χώρων για παιχνίδι, αλλά εκφράζουν την επιθυμία τους να ζήσουν και να μεγαλώσουν σε μία πόλη η οποία να είναι καλύτερη στο σύνολό της.

Από την έρευνα που διεξήχθη, αναδύθηκε η αρνητική οπτική των παιδιών για την Αθήνα, η οποία αφορούσε κυρίως τα περιβαλλοντικά προβλήματα της πόλης και τον σύγχρονο τρόπο ζωής στη μεγαλούπολη. Τα παιδιά φαίνεται να διαθέτουν τα θεμέλια για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης, γεγονός που πιθανότατα συνδέεται με την ιδιαίτερη βαρύτητα που έχει δοθεί στο 89^ο Πειραματικό Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών στα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στο σχολείο διεξάγεται η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, από το 1999, ως μάθημα της απογευματινής ζώνης, το οποίο διδάσκεται από δασκάλους ειδικότητας, και συγκεκριμένα περιβαλλοντολόγους. Το μάθημα διδάσκεται σε όλες τις τάξεις και το παρακολουθεί το σύνολο των παιδιών του σχολείου με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι πλέον αναπόσπαστο κομμάτι της σχολικής κοινότητας, αλλά και της ζωής των παιδιών.

Παρόλα αυτά, η σχεδόν αποκλειστική βαρύτητα που δίνουν τα παιδιά στα περιβαλλοντικά ζητήματα της πόλης αναδεικνύει ίσως την επικράτηση ενός ρηχού περιβαλλοντισμού στα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Το γεγονός αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη στο σχεδιασμό και την εφαρμογή των επόμενων προγραμμάτων, στα οποία θα πρέπει να αναδειχθούν και άλλες διαστάσεις του περιβάλλοντος, όπως η κοινωνική, η πολιτική, η πολιτισμική, η αισθητική κ.λπ.

Σήμερα, παρατηρείται μία γενικότερη τάση των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης να χαρακτηρίζονται από ρηχό περιβαλλοντισμό, όπου για την υπέρβαση της οικολογικής κρίσης

προτείνονται απλές εμβολιαστικές λύσεις, χωρίς να προσεγγίζονται τα πραγματικά πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά αίτια (Τρομπούκης, 2000). Εδώ, θα πρέπει να διευκρινιστεί η διαφορά μεταξύ περιβαλλοντισμού και ριζοσπαστικής οικολογίας. Σύμφωνα με τον Bookchin (1994), ο περιβαλλοντισμός αντικατοπτρίζει μία ωφελμιστική ευαισθησία προς τη φύση και δεν αμφισβητεί τη θεμελιώδη ιδέα της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στη φύση που λαμβάνει χώρα στις σύγχρονες κοινωνίες. Αντίθετα, η ριζοσπαστική οικολογία (στην οποία περιλαμβάνονται ρεύματα της πολιτικής οικολογίας, όπως η Κοινωνική Οικολογία ή η Βαθιά Οικολογία, κ.ά.) αναδεικνύει τα κοινωνικά και πολιτικά αίτια της οικολογικής κρίσης και ασκεί σκληρή κριτική στο οικονομικό σύστημα, στο βιομηχανικό τρόπο παραγωγής και στις κυρίαρχες αξίες του δυτικού πολιτισμού. Εδώ, δεν ζητήθηκε βέβαια από τα παιδιά να ορίσουν τα αίτια των προβλημάτων του αστικού περιβάλλοντος. Αυτό όμως που παρατηρήθηκε και μπορούμε να ισχυριστούμε είναι ότι:

- Τα παιδιά αναφέρθηκαν κυρίως σε περιβαλλοντικά προβλήματα, και άφησαν απ' έξω ζητήματα ανισοτήτων, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα και προβλήματα στις ανθρώπινες σχέσεις, τα οποία θίχτηκαν από τη μειοψηφία των παιδιών.
- Στα κείμενα των παιδιών δεν αμφισβητούνται οι κατεστημένες πολιτικές και κοινωνικές δομές που καθορίζουν την πραγματικότητα της πόλης. Σύμφωνα με τον Τρομπούκη (2000), το κοινό χαρακτηριστικό όλων των ρευμάτων της μη ριζοσπαστικής οικολογίας που διαχέεται στα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι ότι θεωρούν ότι οι αιτίες της οικολογικής κρίσης δεν συγγέονται με τη συγκέντρωση της οικονομικής και πολιτικής δύναμης, τις εξουσιαστικές σχέσεις και την οικονομία της αγοράς, κι έτσι καταλήγουν σε θεωρητικό και πολιτικό αδιέξοδο.
- Τα παιδιά, στα κείμενά τους, εμφανίζουν υπαίτιο για την υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος γενικά τον «άνθρωπο». Η τάση αυτή πιθανόν συνδέεται με τον τρόπο διεξαγωγής της πλειονότητας των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, στα οποία κυριαρχεί ο ορθόδοξος «οικοχριστιανισμός» - τα οικολογικά προβλήματα δεν έχουν ταξική διάσταση, αλλά όλοι ανεξαιρέτως καθίστανται υπεύθυνοι (Τρομπούκης, 2000).

Γενικότερα, όμως, μπορούμε να πούμε ότι τα παιδιά εμφανίζουν μία ιδιαίτερη ευαισθησία για το περιβάλλον στο οποίο ζουν, και είναι η κατάλληλη στιγμή για περισσότερη εμπάθυνση και αλλαγή πορείας των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης προς πιο ριζοσπαστικά ρεύματα της οικολογίας.

Τέλος, ένα πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, σαν αυτό που υλοποιήθηκε στο 89^ο Πειραματικό Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών, το οποίο περιλαμβάνει μεθόδους που παρακινούν τα παιδιά να εμπλακούν με τα ζητήματα της κοινότητάς τους, αποτελεί εκ φύσεως μια δημοκρατική διαδικασία. Η συμμετοχή των παιδιών σε ζητήματα αστικού σχεδιασμού και προστασίας του περιβάλλοντος συμβάλλει στη μύηση των παιδιών στις δημοκρατικές διαδικασίες και στην προετοιμασία τους για τον ρόλο τους ως ενεργοί πολίτες (Hart, 1997). Η εφαρμογή προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα σχολεία είναι το κατάλληλο μέσο για την ενθάρρυνση και την ενίσχυση της συμμετοχής των παιδιών στο σχεδιασμό του περιβάλλοντός τους.

* Η ανακοίνωση αυτή πραγματοποιείται στα πλαίσια διδακτορικής διατριβής που διεξάγεται στον Τομέα Πολεοδομίας - Χωροταξίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας Ε. Παναγιωτάτου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bookchin, M. (1994). *Προς μια οικολογική κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
2. Buss, S. (1995). Los Angeles from Young People's Angle of Vision. *Children's Environments*, 12, (3), 340-351.
3. Cunningham, C. J., Jones, M. A. and Dillon, R. (2003). Children and Urban Regional Planning: Participation in the Public Consultation Process through Story Writing. *Children's Geographies*, 1, (2), 201-221.

4. Cunningham, C. J. (2002). Where do we want to be? Childrens story writing competition. Analysis of submissions from children under 13 years. Paper 11, Supporting Documentation for *Blue Mountains Our Future*.
5. Chawla, L. (2002). Insight, creativity and thoughts on the environment: integrating children and youth into human settlement development, *Environment and Urbanization*, 14 (2), 11-21.
6. Ennew, J. (1994). Time for children or time for adults? In *Childhood Matters: Social Theory, Practice and Politics*, Qvortrup J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H (eds). Avebury: Aldershot.
7. Hart, R. A. (1992). *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: Unicef International Child Development Center.
8. Hart, R. A. (1997). *Children's Participation: the Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental care*, London: Unicef.
9. Hart, R. A. (1998). Keynote. In Görlitz, D., Harloff, H.-J., Mey, G. and Valsiner, J., eds (1998) *Children, Cities and Psychological theories: Developing Relationships*. Berlin: Walter de Gruyter.
10. Horelli, L. and Kaaja, M.(2002). Opportunities and constraints of internet-assisted urban planning with young people, *Journal of Environmental Psychology*, 22(1-2), 191-200.
11. Lappe, F. M. and Du Bois, P. M. (1994). *The quickening of America: Rebuilding our nation, remarking our lives*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
12. Matthews, H. (1998). The Geography of Children: some ethical and methodological considerations for project and dissertation work. *Journal of Geography in Higher Education*, 22, 3, 311-324.
13. Moore, R. C. (1986). *Childhood's Domain: play and place in child development*. London: Croom Helm.
14. Sutton, S. E. and Kemp, s. P. (2002). Children as Partners in neighborhood placemaking: lessons from intergenerational design charrettes. *Journal of Environmental Psychology* 22, 171-189.
15. Schneekloth, L. H. and Shibley, R. G. (1995). *Placemaking: The art and practice of building communities*. New York: Wiley.
16. Τρομπούκης, Α. (2000). *Η Φιλοσοφία της Φύσης στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Διδακτορική Διατριβή. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.